

שנה שניה, לפיכך כתב משום חטא העגל, דבתמוז חטאו בעגל ובניסן הוקם המשכן ומחלו להם, ואיה"נ דנשבו להם הרוח ומלו וקרכו הפסח כתקונן, וכשחטאו עוד הפעם במרגלים בחודש אב בשנה הבאה שוב נתעכב הרוח וכיון שעברו רוב שנה ראשונה ושניה שלא נשבו קרי ליה ארבעים שנה ע"כ הערוך לנר.

א"כ קשה מאד על הערוך לנר, על התוס' לא איכפת ליה לומר דלא נשבו כלל בשנה ראשונה, אלא על רש"י לא רצה לומר כן, וצע"ג.

היוצא לנו מזה לפי המהרש"א במ"ב, לרש"י היו ערלים בשנה ראשונה, עכ"ז הקרכו הפסח, כמו שביארתי לעיל, וכן הערוך לנר עפ"י פשוט סוכר כן לתוס', במילא נכון הצ"צ דכתב דהיו ערלים בשנה ראשונה, אבל זה תימא אמאי לא הביא הצ"צ ראייה מגמ' דישראל לא מלו עד דצריך לנחית לרש"י.

מרדכי לייב פישער, טול ישיבה דמאנסי

עוד בענין הג"ל

בגליון ה' הקשה הר"ר גדליה אבערלאנדער על מש"כ בשו"ת "צמח צדק" (ניקלשבורג) בידון בכור שלא נימול עדיין מחמת אונס אם יש לפדותו שכי' שם להביא ראייה מפדיון הבכורים שפדה משה במדבר עפ"י הדיבור וכמש"נ (במדבר ג. מה) קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל וגו' והרי ישראל שבאותו הדור לא מלו את בנייהם וכמש"כ רש"י על הפסוק וללוי אמר וכו' ובריתך ינצורו, הרי שנפדו אעפ"י שלא נימולו עכ"ד הצ"צ, והקשה ע"ז הרב הג"ל שבפי' בהעלותך (ט. א) כתוב שבשנה השנית לצאת בניי ממצרים עשו את הפסח במועדו וכי' שם רש"י שאחר זה לא עשו עוד פסח כל המ' שנה שהיו במדבר בשביל שהקטנים לא נימולו במדבר, ולפי"ז ע"כ שבזמן שעשו פסח זה בניסן בשנה השנית עדיין היה כל ילידי ביתם מהולים, ופדיון הבכורות היה כשבויעים לאחר זה כמבואר בריש הפרשה (במדבר א. א) באחד לחדש השני וגו' והיא קושיא עצומה לכאורה.

ולענ"ד אפשר ליישב וראשית אעורר עמש"כ דפדיון הלויים היה ביום בו נצטווה משה למנות את בניי וזה היה באחד לחודש אייר לשנה השנית לצאתם ממצרים והיינו שבועיים אחרי שהקריבו את הפסח היחידי שעשו במדבר, הנה דבריו אינם מדויקים בזה, דמפורש בגמ' (גיטין מ.) שפרשת הלויים נאמרה ביום שהוקם המשכן והיינו בא' בניסן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכי' שם רש"י משום שהוצרכו לעבודת המשכן וא"כ ברור שגם פרשה זו של פדיון הלויים שעל ידה הוכשרו לעבודת המשכן נאמרה אז או לפני זה, וא"כ כיון דבניי לא מלו במדבר א"כ ברור שגם בשעת הפדיון לא היו הבכורים נימולים וצדקו דברי ה"צמח צדק", רק אח"כ מלו כדי להקריב את הפסח, שבאותו השנה היה להם ציווי מפורש להקריב הפסח וכמו שמפורש בפסוק, ושוב אח"כ חדלו מלמול ולא עשו עוד פסח.

שלמה דה אביס, פאריס

אמירת "לדוד ה' אורי וישעי" בחודש אלול

בגליון ו' בעמ' קכז-ח מתרעם הכותב הנכבד כלהט החרב המתהפכת על מאמרו היפה של הרב ברוך כ"ץ שליט"א בגליון א', ואף שכתב כמה דברים של טעם, מ"מ מפני חריפותיה לא דק בכמה דברים. ואשיב על ראשון ראשון:

(א) הרב כ"ץ כתב דמנהג אמירת "לדוד" כבר נדפס בספר שם טוב קטן שנדפס בזולצבאך שנת תס"ו, ספר זכירה (האמבורג תס"ט), ספר המוסר (ברלין תפ"ד), שכותבים כולם בסגנון אחד, לומר המזמור הג"ל מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה וסגולתו לבטל גזירות רעות ר"ל, ע"ש. הכותב טען עליו: פשוט חסר ממנו קצת מודעות ההיסטוריה, דספר הג"ל היה בכת"י לכל הפחות חמשים שנה לפני שנדפס, שמחברו לא היה בין החיים בערך חמשים שנה. ומסתבר שהיה נפוץ בכת"י בהעתקות רבות וכו', ע"כ. — כוונתו, דאם מחברו היה נתן העזתי, הלא הוא נפטר ב"א שבת שנת ת"מ באישקופיא [אוסקוב במקדוניא] ושם מקום קבורתו. והספר חמדת הימים נדפס לראשונה בשנת תצ"א באיזמיר.

מציאות מוחלטת או לכה"פ הנחה נכונה שמבוססת על ראיות אמיתיים, ולא על השערה בעלמא.

עוד יש להעיר, אם הכותב הנ"ל מאמין לדברי הרה"ק מראפשיץ זיע"א שכבר תיקן צדיק גדול את בעל חמדת הימים, למה כותב עליו ימ"ש?! [נע"י במבוא לספר מקדש מלך חלק שמות, שנרפס מתוך ירושלים תשנ"ו, עמ' 22 הערה 52 שהמקובל הק' רבי יהודה פתיא זצ"ל בעל מנחת יהודה תיקן אותו כמו שמספר באריכות בספרו. וע"י בקובץ שפתי צדיקים גליון ה' כסלו תשנ"ג עמ' כז, שכוונת הרה"ק מראפשיץ היה על הרה"ק רבי חיים מקראסנא זיע"א שעסק בספרו ותיקן נשמתו, ע"ש].

ב) עוד כתב שם: מש"כ שאפשר שנמצא זה בכתבי אריז"ל אין לומר כן, כי עדיין לא נחגלו כתבים אלו, ועוד שהמדקדק הגדול בענינים אלו היעב"ץ שהיה בקי מאד בכאריז"ל וגם בחמד"י וכו', ע"ש. הרב כ"ץ הביא מספר דרך ישרה בשם קיצור של'ה וספר זכירה מנהג הלז, וכתב שם: ונ"ל שכך ראיתי בכתבי הרב ז"ל וכו'. וכתב על זה הרב כ"ץ (הערה 17): ומה שכותב ראיתי בכתבי הרב ז"ל לא ידוע לי למי כוונתו? ובדרך כלל הכונה להאריז"ל! — הכותב הנכבד לא הגיב על זה מאומה? חוץ מזה כל הקורא השתלשלות כתיבת ועריכת תורת האריז"ל המבואר אריכות ע"י המקובל הרה"ג ר' יעקב משה הלל שליט"א בספרו כתבוני לדורות (ירושלים תשנ"ב), יראה שבודאי היה לכמה גדולים ידיעות מכתבי אריז"ל שעוד לא נדפסו בשום מקום ונאכדו או נגנזו מאתנו, ולא נודעו מהם להיעב"ץ שידע רק מה שנרפס. ובקשר לעצם התנגדותו של היעב"ץ לספר חמד"י ידוע לכל הפולמוס הגדולה בעד ונגד הספר הלז, ותשובתו של הגר"ח פאלאגיי נגד טענותיו של היעב"ץ, ואכ"מ.

ג) וז"ל הכותב הנ"ל: בענין מנהג הצדיקים, הנה כבר העיד בריש לב שמח החדש שכלובלין לא אמרוהו מטעם החמד"י ומטעם הנ"ל גם בראפשיץ, זידיטשוב, פרשיסכא, צאנז לא אמרוהו, ע"כ.

והנה, על עצם השערות יש להשיב, דגם אם נפוצו העתקות מכת"י קודם הדפסתו, בודאי לא הגיעו כל דברי חמדת ימים, שהם ארבע כרכים גדולים, לכל מקום. וכן לא נתקבלו בכל מקום כל תקנותיו ומנהגיו, בפרט אחרי שהיו כרוכים עם הרבה התנגדות מצד הרבנים בכמה מקומות. וגם באלו המקומות שלהטו אחרי דברי נתן העזתי, הרי עיקר השפעתו היתה בטורכיה ובארצות הבלקן, באיטליה, בארצות המזרח (אה"ק, בגדאד, במבי וכלכותה) וצפון אפריקה. — מהדורות מעטות של מקצת מהספרים הללו נדפסו באמסטרדם ובאלטונא למען הספרדים באמסטרדם ובהמבורג. — וא"כ קשה לומר שכבר הגיע השפעתו לכל המקומות במערב-אירופא במדה כזו ובפרט לכל ארץ גרמניה, עד שנאמר שכבר נדפס מנהג ותקנה של בעל חמדת הימים כמנהג דעלמא, בשלשה ספרים שונים שנדפסו בשלשה עיירות שונות בגרמניה? בפרט, שידוע לכל יודעי הסטוריה, שהאשכנזים באשכנז נזהרו מאד בקבלת מנהגים חדשים, בפרט ממנהגים שנתבססו עפ"י הקבלה ותורת הנסתר, עד כדי כך, שסדר קבלת השבת לא הכניסו לסדר התפלה ולא כולם אמרו אותה, כ"א "חברת מקבלי שבת", וכן הנהיגו כמה שינויים באופן אמירתה, כדי שיכירו היטב שהוא מנהג חדש שאינו שייך לסדר התפלה הקבוע, ואכ"מ"ל.

עוד יש להעיר, למה לא התעורר על מנהג הלז אף אחד מגדולי הדור שלחמו נגד ספיחי ש"ץ ימ"ש עוד טרם שנקבע המנהג בכל ישראל לדורות עולם? עוד דבר תמוה, למה לא נקבעו שאר מנהגי בעל חמדת הימים בתוך כלל ישראל? [כוונתי דבודאי יש כמה תפלות שנקבעו כנראה ע"י ספר הלז, כדאיתא באריכות בספר ויגד משה, מ"מ הלא יש עוד כו"כ מנהגים שחידש המחבר בספרו כמו שיראה המעיין שם, ולמה לא זכו אלו להערצה כזו כאמירת "לדוד"].

ואפילו אם נאמר שהשערות נכונה, שאכן נפוצו הרבה העתקות עוד קודם הדפסת הספר וכו', מכל מקום השערה בעלמא היא, שאין עליה לבנות שום הנחה, וזה לא נקרא חסרון בידיעת ההסטוריה כמו שכתב הנ"ל! מה שנקרא אצלנו הסטוריה בדרך כלל, הכוונה על

הנה, עדות הנ"ל נובע ממכתבו של הרה"ק מראזלא זיע"א הגדפס בריש ספרו אהל מועד, ושם כתב בזה"ל: ובאמירת "לדוד" ידוע בוודאי אלי שרכינו הק' מאור הגולה החווה מלובלין לא היה אומרו, וכן תלמידיו הק' היהודי הק', ורכינו זקני הק' מזידיטשוב ז"ל ורכינו חר"ז מראפשיץ ז"ל לא היו אומרים "לדוד" מחמת טעם זה, וכשהייתי בשנת תרפ"ז בקאלסבאד והיה שם הגה"צ מפארסיב מארץ פולין נכד של היהודי הק' ז"ל ואמר לי שמקובל בידו בוודאי מרכינו היהודי הק' זקינו איש מפי איש שלא אמר "לדוד" מחמת ששמע מרכו הק' מלובלין שזה הדבר אמירת "לדוד" הוא מן הספר חמדת ימים, ושמחתי כמוצא שלל רב, וגם הגה"ק רבינו מצאנו ז"ל לא אמר לדוד, והצדיקים שאמרו "לדוד" בודאי לא היו יודעים שהוא מן הספר הנ"ל, שאילו היו יודעים לא היו אומרים, רק היו רואים בהסידור היה סוברים שהוא מרכינו האר"י הק' ז"ל, אבל לא כן הוא, עכ"ל.

ולא זכיתי להבין דה"ק: אם כבר ידע בוודאות טעם אי אמירת "לדוד" להצדיקים הק' הנ"ל, כמו ששמע מתחלת דבריו, למה שמח כמוצא שלל רב על מה שסיפר לו הגה"צ מפארסיב.

ומזה משמע לכאורה, שער ששמע עדות זה לא ידע בוודאות כ"א שהצדיקים הנ"ל לא אמרו "לדוד", מ"מ טעם הדבר לא ידע או שהיה סופק בדבר, וכששמע טעמו של היהודי הק' והחווה מלובלין כפי שמסר לו נכד היהודי הק', חשב דא"כ בודאי זה היה גם טעם מנהג הצדיקים מראפשיץ וזידיטשוב. ואם זה נכון, נתברר שכל הסברה בטעם אי אמירת "לדוד" מצד יסודות מספר חמדה"י, מבוססת כ"א על קבלת הנכד שלא שמע זאת בעצמו מזקנו הק' כ"א איש מפי איש. ומה יקרה אם קבלה מזויפת או השערות של מאן דהו הגיע לידו בתור קבלה אמיתית, אז יפול כל היסוד הנ"ל. — ובפרט שאנו רואים שטעמו של הרה"ק מצאנו לא היתה מחמת חמדה"י, אעפ"י שהוא היה תלמיד הצדיקים מראפשיץ וזידיטשוב! וכן מ"ש שאלו הצדיקים שאמרו "לדוד" לא ידעו מהיכן הדברים נובעים וחשבו שהוא מאר"ז"ל, לא זכיתי להבין, האם

באמת טעו ושגו בזה כ"כ הרבה צדיקים כהחיד"א, נועם אלימלך, בעל התניא, בעל הפלא"ה, הפרי צדיק, רבוה"ק לבית רוזין, וויז'ניץ, חב"ד, שינאווא, קוידנוב, קארלין, סלונים, נדבורנא, גור, בעלזא, אלעסק, מונקאטש, לעלוב, ועוד, כולם צדיקים קדושי עליון, אשר רוח הקודש היה בפייהם וראו מקצה העולם עד סופו, ושכילי דשמיא היו פתוחים מול עיניהם הזכות, וכבר קטן כזה להבחין בין דברי האר"ז"ל האמיתיים לבין דברים מזולפים לא ידעו, אתמהא! נובפרט שידוע בקיאות החיד"א והרה"ק ממונקאטש בכתבי האר"ז"ל ועוד יש להעיר ממנהג הרה"ק רבי יואל טייטלבוים אבד"ק קירלהאזא, שתפלת זכה לא אמר מטעם שנובע מספר חמדת הימים נוכח נמנעו עוד הרבה צדיקים, וגם על טעם זה יש לפקפק כידוע, דאינו מופע שם, אלא החיי אדם חיברה מכמה תפלות וכו', ואכמ"ל, ואילו "לדוד" כן נהג לומר (עי' אוצת מנהגי חסידים סאסוב — דרכי יואל סי' יז-ב וסי' יט-ה).

הנני לא באתי להכריע בדברים סתומים אלו, כי אם להשיב ליורה החצים בחציו שירה. הכותב מתרעם שם בזה"ל: ומה שמביא מילקוט אוהב ישראל בענין אפטא, יש לפקפק בקבלה זו, כי הרה"ק מאפטא היה תלמיד הנועם אלימלך ולא מהמגיד ממעזריטש, ע"כ. והנה, קבלה זו שמובא שם, הוא מהרה"ק רבי שמעון אנגל מזעליחוב זיע"א, ולמה דוחה הכותב קבלה זו ולא קבלה הנ"ל? הנה, הכותב לא ראה כנראה את דברי הרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורה זיע"א (ספר בנין שלמה-ליקוטים תלפיות, מהרה"ג רבי מאיר לייבוש אב"ד טורקא, ששמע זאת בעצמו מרב הק', מערכת ס' אות פ"א) שאמר שהרה"ק מאפטא היה פעם אחד אצל המגיד, ואמר שהיה מבין שאינו ראוי עדיין לנסוע להמגיד הק', ונסע להרה"ק הנועם אלימלך, ע"כ. ובספר הרב מאפטא (מיצחק אלפסי עמ' 42) הביא סמוכין לדבריו מדברי הרה"ק רבי יוסף משה מזלאוויץ זיע"א בספרו ברית אברהם (עמ' קלו ע"א), שמביא מעשה מהרה"ק מאפטא שראה בהיותו בבית המגיד ממעזריטש. — וא"כ קבלת הרה"ק מזעליחוב בודאי יכולה להיות אמת.

אמירת מזמור ל"ג "דנו צדיקים", ולמה לא נפוץ אמירת מזמור זה כאמירת "לדוד"? הרי מכל זה נראה לכאורה, שמנהג דן לא קשור למנהג בעל חמדה"י.

חיים גרינפלד, סולסטד, אנליה

דברי העברי בענין רוב בנות אחי אחות האב

לכבוד המערכת הקובץ החשוב והמפואר "אור ישראל"

בהערת ר' יושע בערגער [בקובץ ה'] עמ"ש"כ בעבודת ישראל פ' ויצא דהבנות דומות לאחות האב, והעיר ע"ז מתוס' (יבמות ס"ב:).

באמת כבר הרכינו בחיי כתב כהעבוד"י בסוף פ' תולדות, כי מש"כ שם וישלח יצחק וגר' אחי רבקה אם יעקב ועשיו דלכא' מיותר וכהערת רש"י"ל, ע"ז כי דהכתוב כוון בזה לכבוד יעקב כי אל תתמה שיעקב הלך להתחתן עם רשע בן רשע, כי אחי רבקה הוא אחי הצדיקת וראויות "הבנות להדמות לאחות אביהן" וכו' עכדה"ק, וכנראה דיש בזה מחלוקת.

מרדכי ווייס, שני נ.

עוד בענין תל

לכבוד מערכת "אור ישראל"

ראיתי בגליון האחרון את הערתו של הר"י בערגער על דברי ה"עבודת ישראל" פ' ויצא בענין רוב בנות הולכות אחר אחות האב דלכא' הם נגר דברי התוס' ביבמות דגם הבנות דומות לאחי האב, ולע"ד כד נדייק בדב"ק אין כאן קושיא וז"ל "...סיים בדבריו וכי בן רבקה הוא... ואפשר שרמו לה כמו שרוב בנים אחרי אחי אם א"כ מהראוי בנות אחרי אחות אב אם כן ראוי שתחזיק רחל בצדקה להיות כמו רבקה" הנה העבר"י לא כתב שאמר לה או שרמו לה שכן הדבר בהחלט, אלא כדי לחזקה ביר"ש רמו לה שיש מקום בראש מצד הסברא שבנות יהיו דומות לאחות האב וכן היא האמת שיש מקום לסברא כזו.

פנחס א. האלכרשטאט, טאטמאר, ז"ק.

גם מה שטען הכותב לדחות דברי הרב כ"ץ שליט"א בהשערות דמה שהצדיק משינאווא אמר "לדוד" הוא משום שהחמדה"י כבר נתקן, והלה טוען דהרי דברים אלו אמר הרה"ק מראפשיץ וא"כ למה בראפשיץ לא אמרו "לדוד". זה לא קשה, דיש לומר שלא רצה לשנות מנהגו. ואולי באמת שינה מנהגו אח"כ, והמסורה שכראפשיץ לא אמרו "לדוד" מוסב על מנהגו הקדמון, שכמה המשיכו לנהוג בו. אכן לדעתי יותר נראה, דמה שלא אמרו הצ' מראפשיץ, היה באמת מטעם אחר, ולא בגלל ספר חמדה"י.

עוד כתב שם: ומה שלא אמר בקאמרנא ודאי מטעם הנ"ל, ובפרט שלדעת הרה"ק מקאמרנא מחבר חמדה"י הוא נתן העזות, עכ"ל. גם זה לא הבנתי, דאם אכן מחברו נתן העזות היה, הרי בספר עשר קדושות (בהוספות) מספר איך שהרה"ק מזידיטשוב לא הרשה להג"מ גרשון אבד"ק אולינוב לקנות ספר חמדת הימים כששאלו על זה, ואחרי כמה שנים שוב שאלו שנית, ואמר לו שיקנה הספר. והקשה הג"מ גרשון, מתחילה מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ויען הרה"ק: האם אחר זמן רב כזה לא היה לו עוד תיקון, עכ"ל. וזה כדברי הרה"ק מראפשיץ דאחרי שנתקן המחבר הלז כבר מותר ללמוד בספרו וכו'. — מ"מ יהיה איך שיהיה, לא הבנתי איך ידע הכותב להחליט בודאות כזה טעמו של מנהג קאמרנא, עד שכתב דודאי מטעם הנ"ל לא אמר!

ד) עוד כתב הנ"ל: כמה שהביא לשון החמדה"י, הנה אף אם באמת הוא הפעם היחיד שמביא מעלת מזמור כ"ז, אבל הענין לאומרו לפי טעמו אינו רק בימי הסליחות אל ע"כ הימים הנוראים החל מר"ח אלול, וזה דכתב בסליחות משום שהמחבר אמר סליחות מר"ח אלול, עכ"ל. דבריו תמוהים מאד, הרי החמדה"י בעצמו כתב שם שהוא חלק מסדר הסליחות, וא"כ בודאי אמר אותו בכל פעם שאמר סליחות החל מר"ח אלול, אבל בודאי לא אמרו עד אחרי שמחת תורה כמנהג העולם, וכמודפס בשלשת הספרים הנ"ל (אות א'), וכן לא אמרו בשבת וכיום טוב, וגם לא פעמיים בכל יום. ועוד, הרי החמדה"י לא הנהיג וחיידש רק אמירת מזמור כ"ז אלא גם